

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Живко Димитров Жеков,
по дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор”
в област на висше образование *1. Педагогически науки*
Професионално направление *1.2 Педагогика, Научна специалност Специална педагогика*
Тема на дисертационния труд: „*Езиково и когнитивно развитие при деца с дизартрия*”

Автор: Елена Кирилова Бояджиева-Делева
Научен ръководител: проф. д.п.н. Цветанка Ценова

Представеният ми за становище дисертационен труд на Елена Кирилова Бояджиева на тема „*Езиково и когнитивно развитие при деца с дизартрия*” насочва вниманието ни към актуален проблем, който макар и добре познат от гледна точка на етиология, патогенезата и говорната симптоматика, визира недостатъчно проучени аспекти в логопедията – тези, за състоянието на езиковите способности на децата с дизартрия.

Дисертацията е представена във вид и обем, съответстващи на изискванията за подобен тип разработки. Съдържа 184 стандартни страници. Онагледена е с 32 таблици и 14 фигури. Направеният литературен обзор се основава на 312 надеждни и признати научни публикации, от които 127 на кирилица, 42 на латиница и 2 интернет сайта. Дисертацията е добре структурирана, с оглед спецификата на темата. Структурирана е в увод, 3 глави, изводи, приноси и възможности за бъдещи изследвания.

Уводът разкрива основанията относно избора на темата и трудностите при изследване на езиковите способности при деца с дизартрия.

Представеният в първа глава литературен обзор е достатъчно обширен и обхваща различни аспекти от разглеждания проблем, с акцент върху детската смесена дизартрия. Представя се цялостна оценка на основни теории и схващания на голям брой автори във връзка с появата на дизартрията като самостоятелно нарушение и като вторична проява при различни форми на патология.

Дадени са кратки определения за детска церебрална парализа (ДЦП), езикови нарушения при детска смесена дизартрия, езиково развитие, говорно развитие и когнитивно развитие. Същите биха могли да бъдат разгледани в по-голяма дълбочина, като се разкрият и съвременните схващания за когнитивното развитие, респективно когницията, като обобщаваща проявлението и единството на висшите психични функции на човека.

Параграф 1.2 /Езикова система – същност и характеристики/ намирам за излишен в разработката поради факта, че е достатъчно кратък, незадълбочен и не внася никаква яснота по отношение на структурата на езиковата система. Би било добре ако всичко бе насочено към спецификата и развитието на езиковата система при деца с дизартрия, каквито данни присъстват в специализираната литература.

В същото време, много обстойно и задълбочено са разгледани същността и характеристиките на когнитивните процеси памет и мислене. Дисертанта разкрива връзките и взаимната обусловеност между езикова система и когнитивни процеси, което е и основната цел на нейната разработка. Прави се подробен анализ на споменатите концепти, съдържателно

декомпозиран в: ранни предпоставки за езиково и когнитивно развитие; процеси на нормално езиково и говорно развитие и периодизация на когнитивното развитие.

Особено впечатление остава параграф 1.6 „Детска церебрална парализа и смесена дизартрия – етиология, патогенеза, симптоматика”, където докторантката прави задълбочен и синтезиран теоретичен анализ на двете нарушения. Специално внимание е отделено на говорната симптоматика при деца със смесена дизартрия - дишане, фонация, артикулация, резонанс и прозодика.

Седмият параграф би следвало да се уточни като заглавие, тъй като в този му вид „Особености на езиковото овладяване и употреба при деца със смесена дизартрия“ буди известно недоумение по отношение на „употреба” (употреба на какво?), макар че от контекста се подразбира, че тя е езикова.

Добро впечатление остава последният параграф на първа глава - „Особености в развитието на когнитивните процеси при деца със смесена дизартрия“, където авторката подчертава, че при децата с това нарушение е налице синдром на специфични нарушения на познавателната дейност, който се характеризира със своеобразност, нееднородност и дисхармоничност, с преобладаване на нарушението в едно или друго звено на психичната дейност, както и с по-голяма съхраненост на едни функции спрямо други. Анализът на когнитивното развитие при деца със смесена дизартрия завършва с представяне на особеностите във функциониране на паметта и мисленето. Обобщенията в края на главата са отправна точка за разгръщане на изследователския план на разработката.

Втора глава – „Постановка на изследването“ разкрива идейната концепция на изследването. Целта е ясно и точно формулирана, подкрепена от мотиви и подцели, които от своя страна подпомагат точното формулиране на задачите, които докторантката си поставя. Изведени са общо четири хипотези, от които една основна, две междинни и една допълваща. В хипотезите основно се визира очакване за неравномерен характер на езиковото и когнитивно развитие при децата с дизартрия, както и корелацията между степента на дизартрия и състоянието на езиковите и когнитивни функции.

Прецизно формулираните цели, хипотези и задачи, позволяват на автора да докаже тезата си, като направи адекватни изводи и заключения. Организацията на изследването, от гледна точка на етапи и методическа обезпеченост, е подробно описана.

Използваните експериментални методи са обособени в две групи, изследващи съответно двата аспекта от психичното функциониране на децата с дизартрия: когнитивните процеси и езиковата система. При оценяване на резултатите са изведени количествени и качествени критерии. Количествената оценка на представената батерия е на базата на точкуване, като на всяко изследвано лице се изчислява индивидуален точков бал. Точковите балове за когнитивните функции и езиковите операции се съотнасят към скала за равнища на функциониране, представена в проценти.

Използвания диагностичен материал е адекватен за оценка на изследвания контингент както от дидактическа гледна точка, така и от гледна точка на извеждане на водещите симптоми в рамките на когнитивните процеси и езиковата система. Експерименталната диагностична батерия включва съответно: 1. Две проби за слухова памет (с и без картинно онагледавяне) и две проби за логическо мислене (невербален вариант на „Четвърти излишен” и

мислено допълване на липсващ зрителен елемент); 2. Проби за оценка на езиковите функции – две проби в част „фонология” и две проби в част „граматика”.

В параграф 2.5. „Организация и провеждане на изследването“ има подробно представяне на изследвания контингент, разпределен в практически две огледални групи от по 30 деца на възраст 5-7 години. Изнасят се и подробни данни за децата от експерименталната група, с акцент върху формата на церебралната парализа.

Статистическата обработка е извършена със стандартна програма SPSS.

Трета глава от дисертацията е посветена на резултатите и тяхното обсъждане. Намирам, че представените в табл. № 8 индивидуални „сурови” балове на децата от двете групи са излишни, тъй като са база за чисто статистическата обработка на данните, а и е невъзможно да бъдат обхванати и осмислени от четящия дисертационния труд. По-уместно е направеният анализ да се подкрепи с диаграми или малки по обем таблици, които дават по-пълна информация за различните параметри на изследването.

Положително впечатление оставят анализът и графичното представяне на дяловото разпределение на резултатите по цялата батерия и съотнасянето на максималните (и съответно средни) стойности на всяка проба към максималната стойност на цялата батерия. Би било добре качественият анализ в тази част на дисертацията да се разшири, което се има предвид голямото количество изнесени данни, много от които остават без коментар.

В отделен параграф е представен статистическият анализ на получените резултати и проверка на хипотезите. Първата хипотеза е проверена чрез коефициент на корелация на Пирсън (Pearson Correlation) и *потвърждава* наличието на правопрпорционална корелация между състоянието на граматиката и състоянието на мисленето, както и наличието на правопрпорционална връзка между фонологията и паметта. Предположението за липсата на други (кръстосани) корелации между памет и граматика, както и между фонология и мислене, *не се потвърждава*. Би било интересно и приносно, ако дисертанта направи опит да коментира двете намерени корелации, тъй като те подсказват „непознати” връзки и отношения между отделни езикови и когнитивни равнища.

Потвърждава се и втората междинна хипотеза. Получената стойност на Хи-квадрат говори за статистически значимо различие между групите деца с дизартрия по отношение на равнището на езиково функциониране. Стойностите на коефициента на Крамер пък сочат, че връзката между степента на изразеност на ДЦП и равнището на езиково функциониране е *сравнително силна*. Потвърждават се и останалите хипотези.

Намирам, че качественият анализ и интерпретации на получените статистически значимите резултати, би допринесъл значително за по-голяма категоричност на формулираните заключения.

От формулираните приноси моменти в дисертационния труд изцяло подкрепям следните: 1. на базата на представения профил на езиковото и когнитивното функциониране и изведените връзки между параметрите на тези сфери при деца с церебрална парализа и дизартрия могат много по-прецизно да се формулират целите и задачите на комплексната логопедична терапия на децата с такава патология”; 2. резултатите от изследването могат да бъдат приноси и за сродни сфери, като предучилищна, начална училищна и специална педагогика; 3. познаването на връзката между езиковата и когнитивната сфера би помогнало да

се формулират методически насоки за предучилищното и начално училищно обучение на децата с ДЦП и дизартрия, съобразени с техните особености и потребности.

Останалата част от приносите приемам отчасти.

Съдържанието на автореферата отговаря на необходимите изисквания, като предлага обективна картина на целия процес на изследване и адекватно отразява най-значимите моменти от дисертационния труд.

По темата на дисертацията са направени 3 публикации, една от които в сп. Специална педагогика.

Дисертационният труд притежава научна стойност, съгласувана с утвърдените изследователски практики в специалната педагогика, като открива възможност за продължаване и разширяване на емпиричните проучвания.

Изказвам категоричното си становище, че независимо от направените критични бележки, обсъжданата проблематика и получените резултати имат безспорна теоретична и практическа стойност за съвременната логопедия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд на **Елена Кирилова Бояджиева-Делева** „Езиково и когнитивно развитие при деца с дизартрия” е актуален и прецизно изпълнен. Той е изследван с определена практическа стойност за сферата на специалната педагогика и конкретно за логопедията. В него ярко се откроява умението на докторантката да формулира свои концепции, които експериментално да проверява и анализира. Получени са ценни изводи и са очертани реални приноси. Представените в разработката резултати са лична заслуга на автора и определено имат своя теоретична и практическа стойност.

На основа на казаното считам, че дисертационният труд отговаря на всички изисквания за придобиване на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1. 2. Педагогика - Специална педагогика (Логопедия).

Предвид общото положително впечатление от възможностите на докторантката, предлагам на уважаемото научно жури да даде положителен вот и да присъди на **Елена Кирилова Бояджиева-Делева** образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1. 2. Педагогика - Специална педагогика (Логопедия).

гр. Шумен
19.06.2015 г.

Подпис:

/доц. д-р Живко Жеков/